

УДК 340.1

DOI 10.33244/2617-4154.2(23).2026.220-227

В. С. Шилінгов,*кандидат юридичних наук, доцент,**Державний податковий університет***V. S. Shilingov,***candidate of Legal Sciences, Associate Professor,**State Tax University**email: schillingoff@ukr.net***ORCID 0000-0003-3097-4706**

ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ПРАВА

PROBLEMS OF STRUCTURING THE METHODOLOGY OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF LAW

У пропонованій статті увага зосереджена на сучасному стані національної юриспруденції, для якого характерним є поглиблення інтересу до проблем методології наукового пізнання. На сьогодні у сфері наукових досліджень правової дійсності сформувалася чітка тенденція до активного осмислення їхніх методологічних засад. Однак стан розробки методологічних проблем національного правознавства й досі відстає від загальних потреб, має суттєві недоліки. Зокрема, продовжує ширитися методологічна невизначеність, термінологічне різноманіття, що не сприяє результативності наукового пізнання, глибині його проникнення в сутність досліджуваних явищ і процесів, та загалом лише ускладнює сприйняття методології.

Стаття присвячена проблемам структурування методології сучасного правознавства, а саме увага зосереджується на відсутності єдиної стандартизації методологічної бази. Аналіз сучасних підходів до структурування методології правничої науки засвідчує відсутність єдності в питанні кількості її рівнів. Поряд із триступеневою моделлю (філософські, загальнонаукові, спеціально-юридичні) використовується чотирирівнева класифікація, яка додатково виокремлює приватно-наукові (конкретно-наукові, окремо-наукові) методи. Обґрунтовується існування приватно-наукового рівня методології як логічно потрібного, а не штучно створеного. Особлива увага приділяється саме терміну «приватно-наукові методи», який був усталеним в українській науковій мові другої половини XX ст., однак у пострадянський період почав витіснятися термінами

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

© Шилінгов В. С., 2026

на кшталт: «конкретно-наукові методи», «окремо-наукові методи», «спеціально-наукові методи» тощо. Підкреслюється, що приватно-науковий рівень є вагомим структурним елементом методології правознавства, оскільки методологія це не лише логіка та схеми, це й пам'ять про втрачений і відновлюваний сенс.

Водночас термінологічна варіативність не змінює сутності відповідного явища. Йдеться про методи, що сформувалися в межах певної науки та забезпечують дослідження її специфічного предмета.

Ключові слова: методологія наукового пізнання, методи наукового дослідження, приватно-науковий рівень методології, загальнонаукові методи, правознавство, наукова мова.

This article focuses on the current state of national jurisprudence, which is characterized by a growing interest in the methodological problems of scientific inquiry. Today, in the field of scientific research into legal reality, a clear trend has emerged toward an active re-examination of its methodological foundations. However, the state of development regarding the methodological problems of national jurisprudence still lags behind urgent needs and has significant shortcomings. In particular, methodological uncertainty and terminological diversity continue to spread, which does not contribute to the effectiveness of scientific inquiry, the depth of its penetration into the essence of the phenomena and processes under study, and generally only complicates the understanding of methodology.

This article is devoted to the problems of structuring the methodology of modern jurisprudence, with particular attention focused on the lack of a unified standardization of the methodological foundation. An analysis of contemporary approaches to structuring the methodology of legal science reveals a lack of consensus regarding the number of its levels. Alongside the three-level model (philosophical, general-scientific, and specialized-legal), a four-level classification is used, which additionally distinguishes private-scientific (concrete-scientific, separate-scientific) methods. The existence of the private-scientific level of methodology is justified as logically necessary, rather than artificially created. Particular attention is paid to the term “private-scientific methods,” which became established in Ukrainian academic discourse in the second half of the 20th century, but in the post-Soviet pe

Keywords: methodology of scientific knowledge, methods of scientific research, private-scientific level of methodology, general scientific methods, jurisprudence, scientific language.

Постановка проблеми. Сучасна наука характеризується поглибленням інтересу до проблем методології наукових досліджень. На сьогодні у сфері наукового пізнання сформувалася чітка тенденція до активного осмислення його методологічних засад. Неможливість існування науки поза використанням у процесі пізнання наукових методів насамперед зумовлюється потребою учасників наукової діяльності в загальноприйнятих еталонах, вагомих для зіставлення отриманих результатів. Саме з погляду системи критеріїв науковості (раціональності), якими керується наукова спільнота, вчені постійно здійснюють оцінювання нового знання, визначаючи, чи є воно науково обґрунтованим [1, с. 56].

Методологічна культура науки неможлива без чіткої, історично виваженої та концептуально послідовної термінології. Особливо це стосується правознавства, де метод дослідження не є нейтральним інструментом, а безпосередньо пов'язаний із розумінням природи права, його нормативності та системності.

Одним із дискусійних питань сучасної української правничої методології є коректність і доцільність уживання терміна «приватно-наукові методи» для позначення методів, притаманних конкретній науці, зокрема науці права. Саме тому нагальною є потреба в поглибленні розробки та подальшому теоретичному осмисленні методології наукового пізнання права.

Аналіз останніх досліджень. У національній правовій доктрині проблемам методології наукового пізнання та методів наукових досліджень у сфері права присвячені розробки таких учених: С. В. Бобровник, С. Д. Гусарева, О. Г. Данильяна, О. П. Дзьобаня, М. С. Кельмана, І. М. Комарова, М. В. Костицького, І. І. Митрофанова, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, М. В. Цвіка та ін. Серед зарубіжних дослідників варто відмітити таких: Г. Кельзен, К. Ллевелін, Р. Паунд, Дж. Фінніс, Г. Харт, Д. Холл тощо.

Останнім часом з'явилися вагомі публікації в цьому напрямі, зокрема вийшли друком навчальний посібник «Науково-дослідницька діяльність у сфері правознавства» за редакцією О. Г. Данильяна і О. П. Дзьобаня (2024 р.) та підручник «Методологія й організація юридичних наукових досліджень» за редакцією І. І. Митрофанова (2026 р.). У цих виданнях здійснена спроба врахувати ті парадигмальні зрушення в науковому знанні та трансформацію світогляду, які, безумовно, відобразилися й на методологічних підходах пізнання правової дійсності (зокрема, становлення неklasичних і постklasичних методологій).

Метою статті є дослідження структури методології правознавства, з'ясування місця і ролі приватно-наукового рівня методології в процесі наукового пізнання права.

Виклад основного матеріалу. Методологія (від грец. *methogēs* – пізнання та *logos* – учення) – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, що забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [2, с. 15].

Тлумачний словник української мови визначає методологію як «1. Вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа. 2. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [3, с. 617].

Методологія є вищим рівнем організації наукового пізнання. Це логіка та філософія дослідження. Вона вивчає загальні принципи, підходи й орієнтири, формулює мету та предмет роботи, а так само забезпечує вибір найбільш ефективних методів для досягнення найкращого наукового результату. Методологія створює концептуальні межі для всього дослідження, є системою методів, прийомів і засобів наукового пізнання, що в такій якості існує комплексом історично складених раціональних способів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від припущення до істини, від одиничного до узагальненого, від явища до сутності [4, с. 145–146].

Отже, методологія – це не тільки вчення про метод, не лише сукупність прийомів дослідження, це, власне, спосіб наукового пізнання загалом.

Основною метою методології є насамперед вивчення тих засобів, методів і прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання одержує нові знання про реальну дійсність [5, с. 28].

Тенденція до поглибленого осмислення методологічних засад, безумовно, поширюється й на юриспруденцію. Місце і роль методології в процесі дослідження правової дійсності важко переоцінити, оскільки без неї навряд чи взагалі можливо пізнати багатоаспектну та неоднозначну сутність зазначеного явища.

Кожна галузь наукового знання, включно із юриспруденцією, спирається на власну методологію. Методологія юридичної науки – це система засад, принципів, підходів, форм і прийомів, які використовуються для дослідження державно-правових явищ. Вона є ключовим елементом, що забезпечує науковість, обґрунтованість і достовірність юридичних досліджень [4, с. 146].

Методологія правового пізнання – система засобів, прийомів та інструментів осмислення права або окремих правових явищ. Вона містить елементи філософської та наукової методології.

Методологія правового пізнання охоплює методологічні засоби й інші конструкції, логічно розподілені за концептуальними та інструментальними рівнями. На концептуальному рівні методологія правового пізнання представлена парадигмами, методологічними принципами та концептуальними підходами, теоріями й концепціями, що визначають загальний стан і спрямованість правового пізнання, виконують функцію наукового позиціонування дослідження. Інструментальний рівень методології правового пізнання охоплює методи, концепти, категорії та поняття, тобто ті інструменти, які виконують евристичну функцію [6, с. 460].

Проте сьогодні на сторінках навчальної та енциклопедичної літератури відсутня єдина позиція стосовно структурування методології правознавства, зокрема в частині визначення кількості її рівнів та їхніх назв, наприклад виокремлення приватно-наукового (окремо-наукового; конкретно-наукового; галузевого) рівня. У межах одного видання (Велика українська юридична енциклопедія. Т. 2. Філософія права) [6] можуть співіснувати як трирівнева, так і чотирирівнева моделі класифікації методів, що свідчить про різний ступінь теоретичної деталізації зазначеної проблематики.

Так, О. Г. Данильян та О. П. Дзьобань зазначають, що методи пізнання можна класифікувати за різноманітними підставами: за ступенем спільності, за функціональною роллю, за механізмами розумового процесу тощо. Особливий інтерес для правових досліджень становить багаторівнева концепція методологічного знання, в якій усі методи наукового пізнання поділені на три основні групи (рівні): філософські методи, загальнонаукові методи, спеціально-юридичні методи [6, с. 456–457].

Ю. М. Оборотов та К. В. Горобець вказують, що в правовому пізнанні використовується широке коло методів. Традиційно їх поділяють на чотири великі групи: філософські, загальнонаукові, окремо-наукові та спеціальні [6, с. 462].

У цьому контексті видається доцільним насамперед розмежувати поняття наукового пізнання та наукового дослідження. Пізнання в науці – це специфічна форма відображення дійсності, спрямована на формування комплексних суб'єктивних уявлень про об'єктивну реальність. Це багатогранний процес, який вимагає логічної трансформації емпіричної

інформації [4, с. 11]. Наукове пізнання є ширшою категорією, що охоплює весь процес формування системного, обґрунтованого знання про відповідний об'єкт. Воно містить як світоглядні, так і теоретичні, логічні та інструментальні компоненти. Натомість наукове дослідження є організованою формою здійснення наукового пізнання, спрямованою на отримання нового знання за допомогою визначених процедур і методів.

Відповідно, методологія правового пізнання становить систему принципів, підходів і способів осмислення правової дійсності, тоді як методи правового дослідження є інструментальним механізмом реалізації цієї системи. Таке розмежування дає змогу пояснити, чому класифікація методів може мати різний ступінь деталізації залежно від того, чи йдеться про інструментарій дослідження, чи про структуру методології як цілісної системи.

Триступенева модель (філософські, загальнонаукові, спеціально-юридичні методи) [6, с. 456–457] характеризується узагальненістю та компактністю. Вона дає нагоду окреслити основні джерела методологічного впливу на правову науку, однак водночас поєднує в межах «спеціально-юридичних» методів різнорівневі елементи – як, власне, приватно-наукові способи пізнання права, так і окремі спеціальні прийоми та техніки.

Чотирирівнева модель (філософські, загальнонаукові, окремо-наукові, спеціальні методи) [6, с. 462] передбачає більш диференційовану структуру. Вона розмежовує рівень конкретної науки як автономної системи знання та рівень спеціальних методик і прийомів дослідження. У такій конструкції окремо-наукові (приватно-наукові) методи відображають специфіку предмета відповідної науки та способів його пізнання.

Рівень специфічних методів (конкретно-науковий рівень) – це сукупність способів, методів дослідження, застосовуваних у певній галузі знання. Конкретно-науковий рівень відрізняється від філософського й загальнонаукового більшою очевидністю, більш явним характером функціонування. Він є самостійним у тому сенсі, що виходить із самого конкретно-наукового пізнання, його вимог, але самостійний відносно, оскільки спирається також на філософські погляди й уявлення, що панують у рамках певної наукової картини світу, певної парадигми [7, с. 224].

Визнання приватно-наукового рівня видається логічно обґрунтованим з огляду на такі міркування. По-перше, кожна наука має власний предмет дослідження. По-друге, специфіка предмета зумовлює формування притаманних саме цій науці способів його осмислення. По-третє, ці способи не зводяться ні до універсальних філософських засад, ні до загальнонаукових логічних процедур. Отже, існує об'єктивна підстава для виокремлення рівня методів, які відображають автономію правознавства як окремої галузі наукового знання.

Водночас варто звернути увагу на термінологічне різноманіття («приватно-наукові», «окремо-наукові», «конкретно-наукові», «спеціально-наукові», «галузеві»), яке використовується для позначення зазначеного явища, що лише ускладнює його сприйняття. Однак варто зауважити, що названі терміни переважно вживаються як синоніми, власне, вони й справді схожі за своїм змістом. Тлумачний словник української мови інтерпретує ці терміни так: «приватний: 1. Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. 2. Який стосується окремої особи (осіб); особистий, інтимний» [7, с. 684]; «окремий: 1. Який не є частиною чого-небудь цілого; осібний,

опрічний, окромний. 2. Один із ряду однорідних предметів, явищ та ін.; один із багатьох. 3. Те, що є складовою частиною, елементом чого-небудь загального. 4. Який не входить до складу іншого військового з'єднання. 5. Особливий, винятковий, незвичайний» [8, с. 96]; «конкретний: Який існує реально, цілком точний, предметно визначений, протилежне абстрактний» [3, с. 311]; «спеціальний: 1. Призначений виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе значення. 2. Який стосується окремої галузі науки, техніки, мистецтва та ін.; призначений для спеціалістів цієї галузі» [9, с. 317]; «галузь: 1. Те саме, що гілка. 2. Певна ділянка виробництва, науки та ін.; царина, сфера, ділянка, область» [10, с. 567].

Ситуація, що склалась у методології сучасного національного правознавства стосовно багатоваріантності назв методологічного рівня, притаманного конкретній (окремій) галузі знань, існує вже не одне десятиліття. Важко не погодитись зі словами С. Головатого, який зазначає, що: «мовного стандарту в царині права, як не прикро, за понад тридцять років державної незалежності так і не вироблено та не схвалено. Упродовж усіх цих років майже без руху залишається справа з українською правничою термінологією» [11, с. 19].

Таку ситуацію можна, зокрема, пояснити намаганням «омолодження», («оновлення») сучасної наукової термінології, звільнення її від архаїзмів і позбавлення кальок. Однак, на наше переконання, процес «омолодження» термінології інколи створює зайві проблеми та непотрібну плутанину (як у нашому випадку) і вже на часі ставити питання щодо проведення уніфікації термінології як правничої, так і наукової. Але одного «бажання» уніфікувати, мабуть, недостатньо, мають бути здійснені конкретні кроки в цьому напрямі, зокрема повинні бути створені словники офіційних термінів для певних спеціальностей (наприклад, для «Права»). Крім того, має провадитись відповідна видавнича політика (вимоги провідних фахових видань дотримуватись певної термінологічної традиції).

Вважаємо, що адекватним терміном для позначення рівня методології, притаманного окремій (конкретній, індивідуальній) галузі наукового пізнання, є саме «приватно-науковий», оскільки він є традиційним для національної науки, зокрема і правознавства. Латинське походження (*privatus*) робить цей термін універсальним для всієї європейської наукової традиції. Це безпосередня спадщина латини – мови, на якій базується вся класична методологія й право. В українській правничій школі (і не лише) цей термін використовується десятиліттями (якщо не століттями). Його заміна на «окремо-науковий», «конкретно-науковий» тощо досить часто виглядає штучною спробою спростити мову, що веде до втрати академічного стилю.

Термін «приватно-науковий» рівень методології має історичну легітимність в українській мові, а його використання в сучасному правознавстві вважаємо науково виправданим.

Тому уніфікація термінології не обов'язково має означати «спрощення» або «омолодження». Вона повинна відбуватись через повернення до класичних, етимологічно виправданих термінів, які мають глибоке коріння. Щоб пропонований нами термін не вносив хаос до процесу наукового пізнання права, пропонуємо реалізувати концепцію фундаментальної освіти, в якій мова науки є не просто набором слів, а професійним інструментом, яким треба вміти користуватися.

Водночас термінологічна варіативність не змінює сутності відповідного явища. Йдеться про методи, що сформувалися в межах певної науки та забезпечують дослідження її специфічного предмета. Розбіжності у використанні термінів, а також відсутність у низці сучасних підручників системного аналізу методів правового дослідження [12; 13] радше свідчать про недостатню уніфікацію методологічної термінології, ніж про відсутність самого рівня.

Висновки. Отже, розмежування наукового пізнання й наукового дослідження, а також врахування автономії предмета правознавства дають змогу обґрунтувати доцільність виокремлення приватно-наукового рівня методології. Його визнання сприяє більшій системності, внутрішній узгодженості та концептуальній чіткості правової науки. Подальше осмислення цієї проблематики може бути пов'язане з уточненням змісту відповідного рівня та виробленням узгодженого підходу до структурування методології правового пізнання з урахуванням автономії та міждисциплінарних зв'язків юриспруденції, який відповідав би сучасним потребам теоретико-правової рефлексії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна теорія права. Нормативний курс : підруч. для студ.-юристів / за ред. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 596 с.
2. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування) : навч. посіб. / Л. Г. Ліпич, С. М. Бортник, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 220 с.
3. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Київ : Аконті, 1998. Т. 2. 911 с.
4. Митрофанов І. І. Методологія й організація юридичних наукових досліджень : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 474 с.
5. Кислий В. М. Організація наукових досліджень : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, Стереотип. вид., 2025. 224 с.
6. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 2 : Філософія права / ред. кол. О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128 с.
7. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Науково-дослідницька діяльність у сфері правознавства : навч. посіб. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 342с.
8. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Київ : Аконті, 1998. Т. 3. 928 с.
9. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Київ : Аконті, 1998. Т. 4. 944 с.
10. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. Київ : Аконті, 1998. Т. 1. 912 с.
11. Головатий С. Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи. Київ : Наш Формат, 2024. 1016 с.

12. Загальна теорія права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

13. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.

Дата надходження 17.03.2026

Дата прийняття 26.03.2026

Дата рекомендації 28.05.2026

Дата публікації 30.06.2026